

Феноменологія та механізми домашнього насильства

Наталія Мілорадова

доктор психологічних наук, професор, професорка кафедри психології, соціології та педагогіки Навчально-наукового інституту № 3, Харківський національний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, м. Харків, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0716-9736>, e-mail: natashaM69@ukr.net

Проаналізовано різні підходи до вивчення домашнього насильства: соціокультурний, системний сімейний, індивідуально-психологічний і теорію екологічних систем. Описано цикл насильства, ключові феномени (травматична прив'язаність, стокгольмський синдром, комплекс жертви, газлайтинг) і трикутник Карпмана, що ілюструє динаміку ролей та допомагає пояснити, чому жертвам складно вийти з аб'юзивних стосунків.

Ключові слова: домашнє насильство; механізми домашнього насильства; травматична прив'язаність; стокгольмський синдром; комплекс жертви; соціальна естафета; навчена безпорадність; газлайтинг; трикутник Карпмана.

Phenomenology and mechanisms of domestic violence

Natalia Miloradova

The author analyzes different approaches to studying domestic violence: sociocultural, systemic family, individual-psychological, and ecological systems theory. She describes the cycle of violence, key phenomena (traumatic attachment, Stockholm syndrome, victim complex, gaslighting), and Karpman's triangle, which illustrates role dynamics and helps explain why victims have difficulty leaving abusive relationships.

Keywords: domestic violence; mechanisms of domestic violence; traumatic attachment; Stockholm syndrome; victim complex; social relay; learned helplessness; gaslighting; Karpman's triangle.

Проблема домашнього насильства є однією з найбільш поширених форм порушення прав людини і потребує глибокого вивчення причин, механізмів і наслідків. Для ефективної протидії цьому явищу необхідне розуміння його багатоаспектності, циклічності та феноменів, що закріплюють деструктивні стосунки. Як зазначають науковці сучасності, існують такі основні підходи до аналізу чинників домашнього насильства: соціокультурний, системний сімейний та індивідуально-психологічний. Так, соціокультурний підхід базується на існуванні комплексу соціаль-

них структур, культурних норм і цінностей, які підтримують такий тип соціальної чутливості суспільства, наслідком якого є наявність толерантності до насильства чоловіків щодо жінок. Основними теоріями цього підходу є: теорія культури насильства (M. Wolfgang, F. Ferracuti), ресурсна теорія (R. Warner, G. Lee; G. Hotaling, D. Sugarman; R. Gelles) і патріархальна теорія насильства (R. Dobach). Системний сімейний підхід об'єднує основні концепції комунікативного (D. Jacson, J. Haley, P. Watzlawick), структурного (J. Haley, K. Madanes), поведінкового (B. Satir, G. Patterson)

напрямів сімейної психотерапії. Сімейне насильство розглядають як дисфункцію всієї системи, а не просто як наслідок індивідуальної психопатології одного із членів родини (*J. Giles-Sims*). Індивідуально-психологічний підхід розглядає проблеми домашнього насильства за допомогою дослідження особистісних рис кривдника та постраждалої (*D. Caplin; A. Rosenbaum; M. Straus; D. Dutton; H. Wallace*) як чинників, що спричиняють насильницьку поведінку.

Безумовно цікавою є теорія екологічних систем Урі Бронфенбреннера, яка безпосередньо не є теорією насильства, а становить певну модель розвитку дитини під впливом різноманітних середовищних систем. Ця модель дає змогу зрозуміти причини й наслідки насильства в житті дитини, зважаючи на вплив різних середовищ (сім'я, школа, спільнота та культура). Зазначена теорія допомагає зрозуміти, як різні рівні середовища можуть сприяти або запобігати насильству.

Як ми зазначали в попередніх публікаціях [1—3], домашнє насильство — це деструктивна форма відносин, яка характеризується циклічністю, повторюваністю, зростанням сили й активності дій, тотальним контролем і поширенням впливу на всі сфери сімейного функціонування та закріпленням такої поведінки. За теорією Л. Волкер, цикл насильства містить три стадії: зростання напруження, інцидент насильства та примирення («медовий місяць»). Кожна фаза циклу має свої якісні характеристики, проте їхні інтенсивність і тривалість є непередбачуваними. Це спри-

чиняє розвиток у постраждалої особи емоційної нестабільності й ілюзорної надії на покращення стосунків.

Між учасниками насильства формується міцний травматичний зв'язок, що посилюється з кожним наступним виявом насильства. Травматична прив'язаність — це сильний емоційний зв'язок, що виникає між людьми, де один з них періодично ображає та залякує іншого. Значущими умовами виникнення такого зв'язку між кривдником і жертвою є існування дисбалансу влади у стосунках і циклічність насильства.

Поміж феноменів домашнього насильства ключовими є:

- *стокгольмський синдром* — психологічний захисний стан, коли постраждала відчуває позитивний емоційний зв'язок з агресором, виправдовує його дії та співчуває йому. Це нормальна реакція психіки на травматичну ситуацію, що ґрунтується на механізмі «ідентифікації з агресором»;
- *комплекс жертви* — стійка модель поведінки, за якої людина почувається жертвою обставин, звинувачує інших у своїх невдачах, але не робить нічого для виправлення ситуації. Цей комплекс часто формується в дитинстві через наявність травмувальних чинників і відсутність безумовної любові. Цей феномен може сформуватися внаслідок тривалого насильства, коли жертва адаптується до своєї ролі й несвідомо відтворює її в інших стосунках;

- *соціальна естафета* — відтворення агресивної поведінки, за своєю в дитинстві, у власному дорослому житті. Діти, які виросли в дисфункційних сім'ях, схильні несвідомо повторювати насильницькі моделі поведінки;
- *вторинна вигода* — звичка отримувати вигоду від власного нещастя. У контексті насильства постраждала може отримувати певну вигоду в періоди примирення, коли агресор демонструє турботу й підтримку, що сприяє закріпленню деструктивних стосунків;
- *навчена безпорадність* — стан, коли постраждала, переживши багаторазові й неконтрольовані негативні події, утрачає віру в можливість змінити ситуацію. Вона припиняє робити спроби втекти або чинити опір, оскільки вважає, що її дії не матимуть жодного результату;
- *газлайтинг* — форма психологічного насильства, за якої агресор змушує жертву сумніватися у власній адекватності, пам'яті та сприйнятті реальності. За допомогою постійного заперечення фактів, спотворення інформації та брехні кривдник підриває самооцінку постраждалої, змушуючи її цілковито залежати від його думки;
- *травматичний зв'язок* — сильний емоційний зв'язок, що формується між жертвою та агресором у циклі насильства. Він виникає через чергування

жорстокого поводження з періодами вияву доброти, що створює в жертви залежність і сподівання на «добрий» бік кривдника. Цей зв'язок є ірраціональним і дуже міцним.

Поміж основних механізмів домашнього насильства, які підтримують і закріплюють аб'юзивні стосунки, доцільно розглядати цикл насильства, описаний Л. Волкер. Ця циклічність створює емоційні «гойдалки», які прив'язують жертву до кривдника. Окрім того, ізоляція, економічний контроль, формування травматичного зв'язку у стосунках робить її повністю залежною від кривдника, позбавляє зовнішньої підтримки та унеможливорює втечу.

Зрозуміти насильницький сценарій взаємин допомагає розгляд психологічної моделі соціальних взаємодій — трикутник Карпмана. Це найпоширеніша модель взаємин між людьми, яку запропонував у 1968 р. класик трансактного аналізу С. Карпман. Ці стосунки характеризуються маніпулятивністю, повторюваністю, виснажливістю та мають деструктивні наслідки для всіх учасників. Драматичний (динамічний) трикутник Карпмана — це психологічний термін, що означає певний життєвий сценарій, повторювану конфліктну ситуацію із застосуванням насилля за участю переслідувача, жертви й рятувальника (спостерігача). У трикутник можуть бути втягнутими двоє і більше людей, але ролей завжди три: жертва, контролер-диктатор (агресор) і рятувальник. Трикутник характеризується динамічністю, тому що його учасники

періодично міняються ролями. Драматичний трикутник показує, як цикл насильства підтримується психологічною грою, де кожен учасник виконує певну роль. Жертва залишається у стосунках, оскільки її пасивність підтримує рятувальник, а періодичні зміни ролей створюють ілюзію, що ситуацію можна контролювати або змінити. Розуміння цієї моделі допомагає фахівцям і учасникам усвідомити, що для виходу з насильницьких стосунків недостатньо просто «утекти». Потрібно розірвати замкнене коло взаємо-

дій і відмовитися від пасивних або рятувальних ролей.

Отже, для розроблення ефективних профілактичних і корекційних програм протидії домашньому насильству необхідно враховувати особливості формування травматичного зв'язку, причини його виникнення, механізми функціонування та наявні феномени. Подальші дослідження варто зосередити на структурно-рольовому аналізі домашнього насильства, щоб отримати дані, які допоможуть фахівцям викоринити це явище.

Перелік джерел посилання

1. Мілорадова Н. Е. Загальна характеристика феноменів домашнього насильства. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи*. 2021. № 3 (56). Т. 2. С. 195—207. DOI: 10.33216/2219-2654-2021-56-3-2-195-207 (дата звернення: 28.08.2025).
2. Її ж. Трикутник Карпмана — токсична модель відносин: особливості розвитку та стратегії виходу. *Там само*. Т. 3. С. 147—156. DOI: 10.33216/2219-2654-2021-56-3-147-156 (дата звернення: 28.08.2025).
3. Мілорадова Н. Е., Доценко В. В., Червоний П. Д. Ретроспективний аналіз науково-психологічних концепцій домашнього насильства. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 4. Т. 103. С. 377—390. DOI: 10.32631/v.2023.4.36 (дата звернення: 28.08.2025).